

DOUĂ CĂRȚI DESPRE AVRAM IANCU

Comemorarea morții lui Iancu, la un veac de la trecerea sa în eternitate, s-a exprimat pe plan editorial în apariția unor cărți de certă valoare istoriografică, care — prin interpretările autorilor și documentele ce le conțin — reușesc să ne restituie noi dimensiuni ale acestei personalități, ce s-a afirmat pe fundalul evenimentelor revoluționare pașoptiste (de la care se împlinesc 125 de ani) ca o prezență activă, de un radicalism social și politic exemplar. Avem, deci, posibilitatea de a aprecia și înțelege faptele eroului munților, care nu ne mai apare doar ca un personaj politic prin excelență. Avram Iancu ni se revelează ca un apărător energic al cauzei mulțimilor, vizînd — cu preponderență — îmbunătățiri de natură socială. La acreditarea acestui adevăr de necontestat și-au adus aportul autorii unor cărți despre Iancu, ale căror elemente viabile și distinctive le vom prezenta în rîndurile următoare.

AVRAM IANCU VIAȚA ȘI FAPTELE UNUI EROU ȘI MARTIR

(Editura Meridiane, București, 1972)

Multitudinea de studii și articole publicate în presa de specialitate și culturală, avînd ca obiect diferite aspecte ale existenței tumultuoase a luptătorului, a contribuit, desigur, la precizarea mai fermă a detaliilor, la adîncirea cunoașterii epocii și a biografiei lui Iancu. Este adevărat însă că aceste materiale istoriografice sînt, prin caracterul lor fragmentar, tributare unei viziuni mai puțin cuprinzătoare. Prin urmare, s-a făcut necesară și oportună o lucrare de sinteză, o monografie temeinică

articulată, care să includă tot ce s-a realizat sub raportul cercetării aplicative, lingă o analiză istorică mai profundă și un unghi de vedere mai larg. Această carte a fost elaborată de profesorul Ștefan Pascu și a văzut lumina tiparului la o editură bucureșteană, care se poate felicita pentru inițiativă.

Dacă în „*Voievodatul Transilvaniei*”, carte fundamentală (cum a fost considerată de recenzenți), istoricul clujean Ștefan Pascu a respectat întru totul rigoarea științifică, în sensul utilizării obișnuitei armături critice, ne întâlnim acum cu o altă ipostază a autorului, aceea de interpret al trecutului ce se adresează tuturor categoriilor de cititori, făcând apel la sentimentele lor patriotice. Nu este exclusă nici participarea sufletească, adeziunea deschisă la una sau alta din reacțiile „craifului” moților, deoarece a scrie despre un militant pentru dreptate nu înseamnă a face o relatare seacă despre ce se acceptă ca valid din experiențele sale politice, ci a reconstitui cu căldură și cit mai convingător străduințele acestuia. Formula cea mai nimerită este, după opinia noastră, cea practică de profesorul Ștefan Pascu, care recompune portretul moral și spiritual al lui Avram Iancu, preferând expresia pregnantă dar în același timp accesibilă. Cu remarcabilă intuiție, autorul desprinde din contextul vremii momentele decisive ale vieții lui Avram Iancu, care sînt singurele purtătoare de semnificații, amănunțele rămînînd în exteriorul construcției. Această înlăturare a neesențialului a fost impusă de expunerea sintetică a împrejurărilor revoluționare pașoptiste, în țesătura cărora s-a implantat definitiv partea cea mai însemnată din activitatea lui Avram Iancu. Cel ce n-a avut alte interese decît ale poporului căruia îi aparținea, este — în cartea profesorului Ștefan Pascu — *un personaj istoric viu*, de o incomparabilă onestitate a convingerilor, de o tenacitate specific transilvană în urmărirea împlinirii dezideratelor naționale. Dinamismul prezentării se află în consens firesc cu derularea vertiginoasă a evenimentelor care au determinat ivirea unor *oameni totali*, cum a fost Avram Iancu. Ca exponent al maselor populare transilvănene, el și-a legat destinul de al acestora, dominat fiind de ideea emancipării sociale și politice a mulțimilor. Caracter puternic și intransigent, Avram Iancu a fost, în clipele hotărîtoare, apărătorul temerar și neinfluențabil al neamului său, iar în cele tragice sufletul i-a fost răscolit de durere, realitate ce-l individualizează între revoluționarii români. Nu este întîmplătoare, deci, străduința autorului de a-i pune în valoare acele calități care-l detașează pe erou, ca puternică personalitate, de ceilalți apărători ai cauzei unei umanități ultragiutate. Nu-i scapă, apoi, istoricului nici componentele atmosferei în care s-a manifestat Avram Iancu.

Plasticitatea și conciziunea formulărilor sînt sesizabile chiar și în titlurile de capitole. Iată cîteva: „*Semne prevestitoare*”, „*Vînt de libertate peste Țara Ardealului*”, „*Primăvara poporului român*”, „*Se stîrnește furtuna*”, „*Toți pentru unul și unul pentru toți*”. Numeroasele considerații originale, precum și interpretarea mai exactă a realităților istorice, îi asigură cărții sporul de noutate și o certă receptivitate a cititorilor. Prin întreaga-i arhitectură, prin fondul ei ideatic și modalitatea în care este transmis, această carte vine în *împlinirea oricărui cerințe*, constituind o lectură stimulatîv-patriotică și totodată captivantă.

AVRAM IANCU ÎN MEMORALISTICĂ

(Editura Dacia, Cluj, 1972)

O inițiativă, fără îndoială, notabilă a avut-o conf. dr. Teodor Pompiliu când a reflectat la posibilitatea aducerii în actualitate a memorialisticii post-pășoptiste în care referințele despre Avram Iancu sînt destul de frecvente.

Studiul introductiv, care însoțește textele selectate, constituie o pătrunzătoare analiză a unui *unghi de vedere retrospectiv* asupra evenimentelor de la mijlocul veacului al XIX-lea, adică a memoriilor de la martori oculari, de la participanții direcți la revoluție. Evident, memorialistica despre Avram Iancu „ocupă un loc în istoriografia românească” și, ca atare, era binevenită o discuție obiectivă a ei, o fixare a valențelor sale informativ-documentare, precum și o semnalare a pluralității de sensuri pe care le conține. Această întreprindere o realizează într-un mod elocvent și autorizat conf. dr. Teodor Pompiliu, oferindu-ne o autentică valorificare a unor izvoare istorice, față de care s-a păstrat o oarecare rezervă, din considerențul că ar avea o importanță secundară. Observăm că autorul emite opinii interesante și preluabile asupra materialului de referință, stabilind motivațiile politice și umane ale memorialisticii, precum și etapele sesizabile în evoluția acestei preocupări. Este reliefat faptul că în climatul post-revoluționar, când foștii conducători „concep vasta mișcare politică petițională pentru a obține un loc în noile rînduiri”, se ivesc primele reacții față de evenimente care iau forma unor rapoarte justificative, alimentate dintr-o nemijlocită angajare revoluționară. Acestea au inevitabil și caracterul de replici la adresa adversarilor națiunii române, care au încercat — prin rapoartele lor — să arunce o lumină falsă asupra întimplărilor anului 1848. De aceea, respectarea realității a fost comandamentul principal. Papiu Ilarian, spre pildă, în lucrarea sa despre revoluție, precizează că a urmărit să „lase posterității o icoană vie și adevărată” asupra fenomenului revoluționar amintit. Investigînd memorialistica semnată sau anonimă, care acordă spațiu relativ extins „craului munților”, conf. dr. Teodor Pompiliu vizează, de fapt, caracteristicile acesteia, partea ei neatinsă de vreme. Aceste memorii „povestesc istoria revoluției și a eroilor ei, îndeosebi viața lui Iancu”, asupra căreia se concentrează atenția contemporanilor surprinși de atitudinea autorităților față de eroul român, atitudine ce are ca efect declanșarea resorturilor unei solidarități colective, Iancu însumînd — pentru românii transilvăneni — atributele intangibile ale martirului național, prin jignirea sa aruncîndu-se oprobriu asupra ființei poporului român.

Optica echilibrată a autorului studiului introductiv la care ne-am referit anterior, capacitatea sa disociativă sînt, de asemenea, calități ce-i asigură cărții creditul istoriografic necesar și îi conferă perenitatea.

În amintirile ce se tipăresc după 1872, autorii acestora recurg mai insistent la documente, acordîndu-le chiar prioritatea, consolidîndu-și cu argumentele extrase din textul acestora propriile aserțiuni. Mai persistă totuși elementul autobiografic,

care nu diminuează esența problematicii tratate, nu umbrește rolul pe care l-a avut Iancu în revoluție și în primii ani după aceasta. Am putea spune că această manieră de a scrie istoria — pe care o ilustrează Vasile și Silvestru Moldovan, Ioan cavaler de Pușcariu și Ioan Oros — era aprobată în epocă, deoarece se configurau destul de limpede contururile unor prefaceri revoluționare de profund ecou în conștiința posterității. Memorialistica menținea în spiritualitatea românească de la sfârșitul veacului precedent numele simbolic al luptătorului pentru drepturile naționale — ale cărei acțiuni dezvăluiau o fermă conștiință patriotică —, acesta fiind unul din indiscutabilele sale merite. Istoricul clujean T. Pompiliu îi descoperă și alte virtuți, așezînd-o în bibliografia istorică neperimată.

GEORGE BARIȚ ȘI CONTEMPORANII SĂI

(Editura Minerva, 1973)

Publicarea documentelor de cert interes științific este o trudă istoriografică necesară și meritorie, prin intermediul căreia se asigură accesul rapid al cercetătorilor și indivizilor pasionați de o anumită problematică istorică la principalele surse informative, multe din ele pînă atunci necunoscute. Astfel, se cuvine să manifestăm o nedisimulată considerație față de încercările de restituire a unor fonduri documentare de o valoare incontestabilă, fonduri care își relevă plenar semnificațiile printr-o *editare integrală*. Este cazul corespondenței lui George Bariț cu contemporanii săi din cele trei țări române, din care s-a creat o masivă colecție, de aproximativ unsprezece mii de documente, ce urmează să apară în 12 volume, pînă în anul 1977. Editura Minerva a dovedit o lăudabilă receptivitate la această *inițiativă de anvergură*, asigurînd tipărirea corpus-ului de documente Bariț — care se găsesc în Biblioteca Academiei Române și arhiva familiei — în exigente condiții științifice. Temeinicia și seriozitatea editării este garantată de competența coordonatorilor *Ștefan Pascu* și *Iosif Pervain*, a căror autoritate în materie este binecunoscută, precum și de asocierea unor „colaboratori talentați”, ce au obținut deja rezultate promițătoare în această direcție sau în cercetarea de specialitate.

Correspondența primită de Bariț de la diferiți intelectuali, ca formație spirituală, constituie un material documentar inestimabil, din care s-a publicat cîte ceva, *nu întotdeauna însă cu rigoarea ce se impunea*, ceea ce i-a determinat pe coordonatorii amintiți să considere obligatorie reeditarea acesteia, pentru a fi eliminate efectele unei munci superficiale. A fost stabilit, totodată, un *profil al ediției* adecvat conținutului și care să permită cercetătorilor o clară înțelegere a textului fiecărei scrisori în parte. Pentru împlinirea acestei cerințe a fost acceptată metoda cea mai eficientă, care constă în repartizarea epistolelor în volume „în raport de emitent și adresant” și, desigur, în funcție de importanța lor cultural-politică. De o reală utilitate științifică sînt notele ce însoțesc scrisorile, în care se fac identificări de persoane și se clarifică paragrafele mai puțin explicite, aducîndu-se — prin trimiteri la alte surse (presă, studii și cărți) — referințe ce lărgesc substanțial sfera cunoștințelor despre chestiunea abordată. Fără îndoială că n-a fost facilă această angajare a editorilor de a oferi situații limpezi, ce nu mai pretind ulterioare investigații. Tocmai în modul cum au tratat această problemă, în aparență ne semnificativă, stă soliditatea operei lor de veritabili editori. Ca și în refuzul „tentativei modernizării”

textelor și în respectarea unor reguli ortografice unitare. La editarea acestei incomparabile colecții prezidează, deci, criteriile științifice ferme, aplicate cu consecvență în chiar primul volum, recent apărut, pe care-l vom prezenta în rândurile următoare, rezumându-ne la rapide constatări și observații. Acesta include scrisorile a trei ardeleni — Aron Florian, A. T. Laurian și Ion Maiorescu — stabiliți dincolo de munți, situație ce le-a prilejuit o cunoaștere nemijlocită a întâmplărilor pe care le-au prezentat în foile lui Bariț, adoptînd o atitudine vădit critică față de tendințele retrograde, pe care gândirea lor modernă le respingea ca pe niște anacronisme ce se opuneau evoluției firești a țărilor române.

Publicarea celor cincizeci de epistole ale lui *Aron Florian*, care se circumscriu perioadei 1838—1854, este precedată de un pătrunzător comentariu, ce depășește documentarismul cultural, fiind relevate doar semnificațiile cu adevărat notabile ale corespondenței. De remarcat și insistența justificată asupra elementelor inedite ale corespondenței, ca și precizarea referitoare la necesitatea de a se valorifica exhaustiv informația furnizată de aceasta. Concepția democratică a lui Aron Florian ni se revelează în câteva paragrafe edificatoare, ce evocă patetic starea deplorabilă a țăranimii muntene sau propun soluții radicale pentru înlăturarea de la guvernare a boierimii conservatoare. De similară derivație militantă sînt și consemnările, ce-i drept cam sumare, despre soarta lui Ion Cîmpineanu, neîndoielnic un act de curaj, precum și cele despre evenimentele anului revoluționar 1848. Încurajatoarele sale opinii despre rosturile „*Gazetei de Transilvania*”, interesul pentru menținerea calității articolelor și difuzarea publicației în Muntenia sînt alte realități dezvăluite de corespondența în discuție. Multiple idei și fapte pozitive se desprind din documentele epistolare semnate de A. Florian, amendabile fiind doar accentele de subiectivism atunci cînd este vizată personalitatea lui Eliade Rădulescu sau se transmit știri despre frămîntările privitoare la perfecționarea învățămîntului. Pendularea între contrarii este numai întâmplătoare, fiindcă inteligența febrilă a transilvăneanului cantonează, frecvent, în perimetrul realismului.

Pertinente și exacte sînt comentariile despre scrisorile lui *A. T. Laurian* (în număr de 52), care conțin informații de natură autobiografică și, bineînțeles, de însemnătate istoriografică, completînd în mod surprinzător problematica întîlnită în corespondența analizată anterior. În plus, trebuie reținut faptul că în corespondență Laurian nu mai este același înveterat latinizant al limbii, ci se dovedește un adept al clarității și eleganței exprimării. Activitatea sa patriotică se reflectă convingător în paginile scrisorilor, redactate în momente de liniște, prielnice confesiunii, sau de furtună revoluționară, aflate deci sub semnul unor interogări decisive.

Deși a durat doar un pătrar de veac, „schimbul epistolelor între Ion Maiorescu și George Bariț” a fost deosebit de rodnic, exprimîndu-se în 130 de scrisori, în care se disting idealurile epocii, perseverența pe calea progresului a intelectualității românești, lupta ei pentru introducerea unor reforme burghezo-democratice în viața celor trei țări române și ceea ce este, cu deosebire, demn de subliniat, strădaniile comune pentru emanciparea culturală a populației din Ardeal. Nu este de ignorat nici partea de informații cu caracter biografic, care completează portretul spiritual al lui Ion Maiorescu.

Editarea celui dintii volum din fondul documentar rămas de la George Bariț este rezultatul eforturilor depuse de Ștefan Pascu, Iosif Pervain, I. Chindriș și T. Moraru, care au racordat circuitului științific variate și prețioase mărturii ale unității noastre culturale.

POPULAȚIE ȘI SOCIETATE

(Editura Dacia, 1972)

Cu un asemenea titlu a apărut în anul 1972, sub redacția prof. univ. dr. doc. Ștefan Pascu, cel dintii volum de studii demografice autohtone. Apariția sa (în Editura „Dacia” din Cluj) marchează un moment în evoluția științei demografice românești, avînd echivalența unui autentic eveniment cultural-științific. Observăm faptul că unele publicații au manifestat un legitim interes față de lucrarea în discuție, semnalandu-i meritele și prezentînd-o ca pe o realizare istoriografică de certă semnificație, conținutul ei demonstrînd existența unor temeinice preocupări actuale în domeniul demografiei istorice. Se cuvine să remarcăm stăruința profesorului Ștefan Pascu în ce privește alcătuirea unui colectiv de cercetători specializați în probleme de demografie, și, îndeosebi, în concretizarea, printr-un exemplar efort personal, a ideii de oportunitate a studiilor asupra populației. Ca și în cazul altor inițiative științifice, istoricul Ștefan Pascu a reușit să finalizeze o acțiune salutară, la care s-au asociat cercetători din centrul universitar de pe Someș și din alte așezări ale țării (București și Iași). Volumul „Populație și societate” reprezintă, deci, un început remarcabil, o certitudine a continuării, la un nivel similar, a investigațiilor de această factură.

Primul studiu, aparținînd profesorului Ștefan Pascu, are un pronunțat caracter sintetic, prezentate fiind preocupările de demografie istorică, de la atestarea lor documentară cea mai veche și pînă în epoca modernă, atît pe plan mondial cît și în țara noastră, oferindu-ni-se astfel posibilitatea comparației. Procesul istoric de constituire a noii științe-aflată, după cum subliniază prof. Ștefan Pascu —, „la încrucisarea celor mai diverse discipline” — ne apare, acum, cu o surprinzătoare claritate. Dacă inițial, necesități de ordin financiar-administrativ au determinat întocmirea unor „recensămînte” a populației, care sînt utilizate din antichitate și pînă în evul mediu, cu timpul se ajunge la doctrine demografice (renascentiste, mercantiliste și fiziocratice) și, cum este de presupus, la stadiul incipient al științei demografice, cînd aceasta își conturează obiectul. Autorul consideră că putem vorbi de o demografie „istorică propriu-zisă, ca o disciplină, ramură sau știință autonomă” abia după a doua conflagrație mondială, cînd cercetările din acest domeniu spiritual au cîștigat în profunzime și amplitudine. Concluziile studiilor demografice, de strictă aplicație documentară, revelează fenomene istorice importante, de unde derivă și constatarea, acceptată deja, că demografia contribuie într-o măsură considerabilă la reconstituirea complexității civilizațiilor dispărute. „Cunoașterea populației dintr-o țară sau alta, dintr-o epocă istorică sau alta — apreciază Ștefan Pascu —, ușurează înțelegerea dezvoltării economice din țara sau din epoca respectivă, organizarea so-

cială a societății, organizarea politică a acesteia, mișcările sociale etc." (subl. ns.) Așadar, demografia istorică ciștigă teren, de vreme ce — prin modalitățile practicate — oferă căi de acces mai avantajoase și mai sigure spre adevărul istoric, spre esența unor fenomene inabordabile cu alte mijloace. Prof. Ștefan Pascu pledează în chip strălucit pentru această idee, aducând argumentele cele mai elocvente. Iată, deci, că studiul introductiv are o valoare științifică incontestabilă, fără să mai insistăm asupra valențelor sale orientative. *Este o deschidere de perspective în cercetarea demografică autohtonă, corespunzătoare cerințelor europene de moment, pe care numai o îndelungată meditație asupra problematicii vizate a putut-o genera.*

Studiile cealalte din volum (în număr de 6) sînt de factură aplicativă, fiecare din ele explorînd cite un aspect interesant al demografiei istorice românești. Sînt contribuții merituoase, autorii lor dovedindu-se a fi excelenți specialiști într-o știință ale cărei metode și principii teoretice și le-au asimilat printr-un efort lăudabil. Se poate admite, după opinia noastră, că actualmente există în țara noastră un colectiv de demografie istorică, al cărui nucleu s-a constituit la Cluj, avîndu-l în frunte pe istoricul de renume mondial Ștefan Pascu.

Profesorul Ștefan Ștefănescu analizează, cu notabilă rigoare, conjuncturile socio-politice din Țara Românească în veacurile XIV—XVI, reușind să configureze, pe baza unor date consemnate în diferite izvoare medievale, situația demografică din această provincie, stabilindu-se totodată cauzele unor depresii a populației, precum și perioadele de echilibru și creștere a acesteia. Studiul în discuție reține atenția și prin obiectivitatea interpretării cifrelor adunate din informația istorică existentă.

O „întregire” la conscripția confesională din 1733, care includea populația din Transilvania, aduce Haralambie Chircă. Din aceasta fusese omisă populația românească din Țara Bârsei, neajuns pe care autorul îl înlătură publicînd — în anexă la lucrare — datele statistice necesare.

Recensămîntul general al populației Transilvaniei din anii 1784—1787, publicat în 1960 la Budapesta, este examinat din unghiuri diferite, fiind extrase din acesta elementele reprezentative: numărul populației din Transilvania în anii menționați, dinamica acesteia la finele sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea, precum și mișcarea migratorie a ei în țările române transcarpatice.

Relevabile sînt, de asemenea, studiile semnate de Al. Csetri și Ștefan Imreh („Stratificarea socială a populației din Transilvania” între 1767—1821), Ecaterina Negruți-Munteanu („Date noi privind structura demografică a Țărilor și orașelor moldovenești la 1832”) și Gh. Flaton („Populația orașului Iași de la jumătatea secolului al XVIII-lea pînă la 1859). O multitudine de tabele statistice completează textul comunicărilor, asigurîndu-le o mai mare rezistență. Ne mărturisim aderența la această tentativă de introducere a spiritului matematic în cercetarea demografică, care se pretează într-un fel deosebit la așa ceva. Concluziile autorilor se sprijină, astfel, pe un suport inatacabil și primesc calitatea de aserțiuni indiscutabile.

Aflîndu-ne în fața unei cărți științifice valoroase, ne-am simțit datorii a-i face elogiul, mai cu seamă că aceasta este rezultatul unui travaliu consecvent și care și-a atins finalitatea scontată. A critica amănunțele ne semnificative ale unor lucrări de început într-un domeniu care-și ciștigă abia acum autonomia este echivalent cu a comite deliberat o impietate.